

впровадження у навчально-виховний процес засобів технології ТРВЗ та сприяє підвищенню рівня сформованості мотивів учіння у молодших школярів, появи стійких мотивів навчання.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Болсун С.А. Освітній потенціал ТРВЗ (теорія розв'язання винахідницьких задач). Частина 2 / С.А. Болсун. – Харків : Основа, 2014. – 129 с.
2. Докучина Т.О. Мотивація навчання як запорука стимулювання учнів до досягнення успіху / Т.О. Докучина // Збірник наукових праць. – 2011. – Вип. 8. – С. 32–36.

3. Марєєнкова Л.М. Шляхи підвищення мотивації до навчання / Л.М. Марєєнкова, О.О. Дятлова // Історія та правознавство. – 2015. – № 28–29 (416–417). – С. 2–7.

4. Савченко О.Я. Дидактика початкової освіти : [підруч. для вищ. навч. закл.] / О.Я. Савченко. – 2-ге вид. – К. : Грамота, 2013. – 504 с.

5. Савченко О.Я. Діагностика і дидактичні умови формування у молодших школярів мотивації умінь вчитися / О.Я. Савченко // Український педагогічний журнал. – 2015. – № 1. – С. 85–97.

6. Лесіна О.В. Сходінками творчості. Методика ТРВЗ в початковій школі / О.В. Лесіна, В.П. Телячук. – Харків : Основа ; Триада+, 2007. – 112 с.

УДК 378: 373.3.091.21:616.89-008.435

ОСОБЛИВОСТІ ПРАКТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ДО РОБОТИ З ДІТЬМИ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ З ДИСГРАФІЄЮ

Журавльова Л.С., к. пед. н., доцент,
доцент кафедри соціальної роботи,
соціальної педагогіки та дошкільної освіти
*Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького*

У статті порушено проблему пошуку нових практичних форм організації процесу навчання, що передбачає формування здатності студентів до кваліфікаційної виробничої праці за обраною спеціальністю. Наголошується, що актуальність проблеми практичної підготовки фахівців зумовлена потребою суспільства у кваліфікованих спеціалістах, які здатні системно розв'язувати професійні завдання, взаємодіючи між собою. Підкреслюється, що потреби сучасної педагогічної практики висувають нові вимоги до підготовки майбутніх учителів початкових класів, які повинні володіти основами знань у галузі суміжних наук, орієнтуватись у питаннях корекційної педагогіки, психології, логопедії. Теоретично обґрунтовано та розкрито особливості практичної підготовки майбутніх учителів початкових класів в умовах вищого навчального закладу.

Ключові слова: майбутні вчителі початкових класів, практична підготовка, молодші школярі, мовленнєвий розвиток, порушення письма.

В статье затронута проблема поиска новых практических форм организации процесса обучения, что предусматривает формирование способности студентов к профессиональной работе по выбранной специальности. Отмечается, что актуальность проблемы практической подготовки специалистов обусловлена потребностью общества в квалифицированных специалистах, которые способны системно решать профессиональные задачи, взаимодействуя между собой. Подчеркнуто, что потребности современной педагогической практики выдвигают новые требования к подготовке будущих учителей начальных классов, которые должны владеть основами знаний в области смежных наук, ориентироваться в вопросах коррекционной педагогики, психологии, логопедии. Теоретически обосновано и раскрыто особенности практической подготовки будущих учителей начальных классов в условиях высшего учебного учреждения.

Ключевые слова: будущие учителя начальных классов, практическая подготовка, младшие школьники, речевое развитие, нарушение письма.

Zhuravliova L.S. SPECIAL ASPECTS OF PRACTICAL PTRAINING OF FUTURE TEACHERS FOR WORKING WITH PRIMARY SCHOOL CHILDREN WITH DYSGRAPHIA

The problem of searching of new practical forms of learning process organization is revealed in the article. That involves forming of students' ability for qualifying producing work according to the chosen specialty. The relevance of practical training of experts is due to society's need for skilled professionals who are able to solve professional tasks systematically, interacting with each other. This involves enlargement of professional competence of primary school teachers as learning outcomes and the level of younger students' speech development depend on their activity. The needs of modern teaching practice put forward new requirements for the primary school teachers' training. Primary school teachers must have the basic knowledge of related sciences, be aware of issues correctional pedagogy, psychology, speech therapy. Theoretically grounded and the features of practical training primary school teachers in terms of higher education.

Key words: future primary school teachers, practical training, younger students, speech development, writing violation.

Постановка проблеми. Підготовка майбутніх педагогічних працівників у сучасних умовах характеризується активними інноваційними процесами, пов'язаними з гуманізацією, розробленням нового змісту вищої освіти. Основні вимоги до професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів відображено у законодавчих і нормативно-правових документах української держави, зокрема Законах України «Про освіту», «Про вищу освіту», Національній стратегії розвитку освіти в Україні на 2012–2021 рр., Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті.

Сучасна педагогічна практика потребує якісної підготовки майбутніх учителів початкових класів, які повинні володіти основами знань у галузі суміжних наук, орієнтуватись у питаннях корекційної педагогіки, психології, логопедії.

Невід'ємною складовою професійної освіти студентів вищих навчальних закладів України є практична підготовка, яка є, з одного боку, частиною професійної освіти за освітньо-професійною програмою підготовки фахівців, а з другого – практичною формою організації процесу навчання, що передбачає формування здатності студентів до кваліфікаційної виробничої праці за обраною спеціальністю.

Наказом МОН України «Про затвердження Плану дій щодо забезпечення якості вищої освіти України та її інтеграції в європейське і світове освітнє співтовариство на період до 2010 року» визначено, що умовами модернізації системи вищої освіти, які спрямовані на реалізацію завдань Болонської декларації і сприяють підвищенню рівня якості підготовки майбутніх педагогічних працівників, є удосконалення змісту вищої освіти та організації навчального процесу [3; 4]. Зважаючи на це, проблема практичної підготовки майбутнього вчителя початкових класів набуває все більшу значущість. Проте робота, що спрямована на формування у здобувачів вищої освіти та випускників адаптації до професійної діяльності, зокрема за допомогою практичних форм організації навчання, має епізодичний, нецілеспрямований характер.

Отже, актуальність проблеми практичної підготовки майбутніх учителів початкових класів зумовлена потребою суспільства у кваліфікованих спеціалістах, які здатні системно розв'язувати професійні завдання, взаємодіючи між собою. Це передбачає розширення сфери професійної компетентності майбутніх учителів початкових класів, від діяльності яких значною мірою залежать результати навчання і рівень мовленнєвого розвитку молодших школярів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти проблеми професійної підготовки майбутніх фахівців у вищій школі стали предметом досліджень із різних наукових позицій, серед яких філософія сучасної вищої освіти (В. Андрущенко, І. Зязюн, В. Кремень та ін.), теоретичні і методичні засади неперервної професійної освіти (С. Гончаренко, Н. Ничкало, С. Сисоєва та ін.), дидактика і методика навчання у вищій школі (А. Алексюк, В. Краєвський, І. Лернер, С. Миронова, О. Мороз, В. Олійник, В. Синьов та ін.), проблема вдосконалення організації навчального процесу загалом (А. Алексюк, Б. Бондар, В. Зінкевичус, Л. Костельна, В. Плохій, Л. Романішина, Н. Шиян та ін.). Питанням готовності до професійної діяльності й пошуку шляхів її формування у майбутніх педагогів в умовах вищої школи присвячені дослідження А. Войченко, І. Дичківської, М. Дяченко, Н. Кичук, О. Савченко, Р. Скульського, В. Сластьоніна та ін. Визначено ефективні шляхи вдосконалення процесу навчання студентів за напрямом спеціальна освіта (І. Бех, В. Бондар, І. Дмитрієва, І. Колесник, С. Миронова, Л. Руденко, В. Синьов, Є. Синьова, В. Тарасун, С. Федоренко, Л. Фомічова, М. Шеремет, А. Шевцов, Д. Шульженко та ін.). Багатоаспектно відображено теоретичну розробленість означеної проблеми у наукових працях як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників. Досліджувались провідні напрями сучасної реформи вищої педагогічної освіти в Англії (А. Парінов), професійно-педагогічна підготовка вчителів у Великій Британії (90-ті рр. XX ст.) (Н. Яцишин), система підготовки та підвищення кваліфікації педагогічних кадрів у Німеччині (В. Гаманюк, Т. Вакуленко), проблема педагогічної майстерності вчителя у теорії та практиці педагогічної освіти США (Р. Роман), розвиток педагогічної освіти у США (Т. Кошманова), система підготовки педагогічних кадрів у Норвегії (В. Семилетко), система професійної підготовки соціального педагога у вищих навчальних закладах освіти України і Польщі (С. Когут), становлення і розвиток системи підготовки вчителів у Чехословаччині (1918–1990 рр.) (В. Кремінь), професійна підготовка вчителів у країнах Західної Європи в другій половині XX століття (Л. Пуховська).

Проте дослідження свідчать, що прикладні аспекти у процесі підвищення рівня професійної компетентності майбутніх учителів початкових класів розроблені недостатньо. Аналіз психолого-педагогічної та спеціальної літератури, а також наявна практика підготовки майбутніх учителів до мовленнєвого розвитку молодших школярів

рів у сучасній загальноосвітній школі показує, що ця проблема, хоч і є актуальною у педагогічній теорії і практиці, досі залишається недостатньо розробленою.

Постановка завдання. Метою статті є теоретичне обґрунтування та розкриття особливостей практичної підготовки майбутніх учителів початкових класів в умовах вищого навчального закладу.

Проблеми розвитку та вдосконалення початкової освіти в сучасних умовах спрямовано у площину цінностей особистісного розвитку, що зумовлює необхідність переосмислення ролі компетентного педагога, від діяльності якого значною мірою залежать результати навчання і рівень мовленнєвого розвитку молодшого школяра.

Виклад основного матеріалу дослідження. Статистика ВООЗ свідчить про збільшення кількості дітей з розладами шкільних навичок. Багато з них відчують труднощі у писемно-мовленнєвій діяльності та потребують дієвої допомоги дорослих [1; 2]. Виникає необхідність забезпечення корекційно-педагогічної допомоги дітям молодшого шкільного віку з порушенням усного і писемного мовлення у загальноосвітній школі [2; 6; 7]. Діагностика мовленнєвого розвитку (стану усного й писемного мовлення) учнів, здійснення корекційної роботи входить у коло функціональних обов'язків логопеда. Сьогодні достатньо висвітлена проблема корекційної роботи з дітьми, які навчаються у спеціальних школах і отримують допомогу логопеда, дефектолога. Проте не у всіх школах є фахівці, які можуть допомогти учням із мовленнєвими порушеннями. Учитель початкових класів більше наближений до дитини, ніж логопед та інші фахівці. Тому ми вважаємо, що вчителю початкових класів необхідно знати симптоматику й механізми порушень письма, розуміти причини, здійснювати корекційну роботу, що сприятиме усуненню цього порушення. Успіх дитини з труднощами у формуванні та порушенні навичок письма залежить від компетентності педагога, від його бажання розібратись у проблемі, вміння надавати корекційно-педагогічну допомогу. В умовах загальноосвітнього простору окреслені питання набувають особливого значення і визначають необхідність у формуванні готовності майбутнього вчителя до роботи з дітьми молодшого шкільного віку, які мають порушення письма.

Корекційно-педагогічна робота з молодшими школярами, які мають мінімальні порушення психічного і мовленнєвого розвитку, повинна бути заснована на психологічних, соціальних, медичних, педагогічних

знаннях. Реалізація потенційних можливостей для психічного розвитку дітей молодшого шкільного віку залежить від загального соціального благополуччя, уваги оточуючих дорослих, а також від організації корекційно-педагогічної роботи, що враховує психофізіологічні особливості дитини й значення формування тих чи інших функцій, умінь і навичок.

У Концептуальних засадах розвитку педагогічної освіти України та її інтеграції в європейський освітній простір вказано, що оновлення підготовки повинно будуватися на основі національних надбань світового значення та усталених європейських традицій, що забезпечувало б формування педагогічних працівників, здатних здійснювати професійну діяльність на демократичних і гуманістичних засадах, реалізувати освітню політику як пріоритетну функцію держави, що спрямована на розвиток та самореалізацію особистості, задоволення її освітніх потреб, а також її потребу бути конкурентоспроможним на ринку праці [3; 5].

Підвищення рівня професійної компетентності майбутніх фахівців в умовах вищого навчального закладу здійснюється на базі Центру корекційно-розвивальних технологій (надалі – Центр). Центр здійснює свою діяльність відповідно до законодавчих і нормативно-правових документів: Закону України «Про вищу освіту», Концептуальних засад розвитку педагогічної освіти України та її інтеграції в Європейський освітній простір, галузевих стандартів вищої освіти, статуту Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького та Положення про Центр корекційно-розвивальних технологій для дітей із порушенням мовлення, у яких передбачається оновлення змісту навчання майбутніх фахівців, упровадження інноваційних технологій, підготовки конкурентоспроможних педагогів.

Діяльність Центру спрямована на підготовку кваліфікованого спеціаліста, компетентного, відповідального, здатного до ефективної роботи за обраною спеціальністю та орієнтованого у суміжних галузях знань.

Основна мета Центру – це керівництво і координація діяльності різнопрофільних спеціалістів (майбутніх фахівців і спеціалістів, які підвищують свій професійний рівень), забезпечення комплексу заходів корекційно-розвивального характеру, спрямованих на роботу з дітьми, які мають порушення мовленнєвого розвитку. Розроблена модель підвищення професійної компетентності майбутніх педагогічних працівників в умовах вищого навчального закладу ґрунтується на міждисциплінарному та особи-

стісно-орієнтованому підходах, відображає структурно-функціональну і соціальну спрямованість освітнього процесу, передбачає практико-орієнтовану основу організації і забезпечення професійної компетентності майбутніх педагогічних працівників (непрофільних спеціальностей), зокрема вчителів початкових класів у роботі з дітьми, які мають мовленнєві порушення. Структурно-функціональна модель підготовки майбутніх учителів до мовленнєвого розвитку молодших школярів у сучасній загальноосвітній школі має структурну організацію і представлена як складний багатокomпонентний процес.

Основними напрямками роботи Центру є освітній, науково-дослідний, науково-практичний, виховний, розвиток соціального партнерства (співпраця з фахівцями різних навчальних установ та медичних закладів).

Нами визначено головні аспекти діяльності Центру корекційно-розвивальних технологій:

- залучення студентів за спеціальностями: «Початкова освіта», «Дошкільна освіта. Спеціалізація: Логопедія», «Практична психологія» (для здійснення комплексного підходу, що використовується у роботі з дітьми молодшого шкільного віку, які мають мовленнєві порушення, включає систему чітко розділених, але узгоджених між собою дій різних фахівців);

- організаційна, координаційна та консультативна допомога студентам з боку фахівців різних профілів;

- розвиток соціального партнерства (співпраця з фахівцями різних навчальних та медичних закладів);

- підготовка студентів до здійснення ними волонтерської діяльності в дошкільних та загальноосвітніх закладах із питань проведення корекційно-розвивальних вправ на засадах особистісно-орієнтованого підходу з дітьми, які мають порушення мовлення;

- проведення діагностичної діяльності, групових та індивідуальних занять, розвиваючих дидактичних ігор з дітьми-логопатами;

- підготовка дидактичного матеріалу, багатофункціональних посібників для практичної роботи з дітьми зазначеної категорії;

- розробка експериментальних корекційно-розвивальних програм для роботи з дітьми, які мають порушення мовлення, модифікації програмного матеріалу для вирішення проблем мовленнєвого розвитку дітей;

- організація та участь у науково-практичних конференціях, семінарах.

Специфікою особистісно-спрямованих технологій Центру є розвиток творчої індивідуальності та інтелектуальної свободи дітей, що сприяє їхній успішній соціалізації та гармонійному розвитку. У розпорядженні Центру є методичний кабінет, де містяться багатофункціональний дидактичний матеріал, розвивальні іграшки, наукова та начальна-методична література, необхідна для навчальної та практичної діяльності студентів. Обладнано кабінет для індивідуальних логопедичних занять із дітьми та кімнату для проведення інтегрованих занять, тренінгів, семінарів. Розроблено комплекс інтегрованих занять для дітей молодшого шкільного віку.

Науково-практична робота Центру зорієнтована на педагогічну, логопедичну, психологічну та соціальну допомогу з питань навчання, корекції та розвитку дітей дошкільного та молодшого шкільного віку. Практична робота майбутніх учителів початкових класів стає критерієм засвоєння знань щодо мовленнєвого розвитку молодших школярів, які мають труднощі у формуванні та порушення навичок письма і перевірки якості цих знань.

Практична підготовка майбутніх фахівців в умовах вищого навчального закладу, по-перше, сприяє формуванню професійної компетентності майбутніх учителів початкових класів, зокрема логокомпетентності; по-друге, у процесі практичної форми навчання здійснюється чергування розумової праці з фізичною діяльністю, що підвищує розумову працездатність студентів, активізує професійну увагу; забезпечується позитивне ставлення до праці (з'являється впевненість у своїх діях, з часом підготовка може стати внутрішньою потребою).

Досвід показує, що така цілеспрямована діяльність дає поштовх до системних прикладних розробок на межі педагогіки, логопедії, психології, музичного мистецтва, інформатики, що спрямовані на формування фахової компетентності майбутніх педагогічних працівників у загальноосвітньому просторі.

Нами створено міждисциплінарну програму підготовки вчителів початкових класів до мовленнєвого розвитку молодших школярів у загальноосвітній школі, розроблено спецкурс «Особливості роботи з молодшими школярами, які мають труднощі у формуванні та порушення навичок письма в загальноосвітній школі». Результатом є підготовленість майбутніх учителів до мовленнєвого розвитку молодших школярів із дисграфією.

У процесі організації підготовки майбутніх учителів початкових класів визначено

педагогічні умови, що сприяють розширенню сфери професійної компетентності вчителя початкових класів щодо своєчасного виявлення і попередження порушень писемного мовлення, тим самим підвищуючи ефективність навчання молодших школярів.

Педагогічними умовами підготовки майбутніх учителів до мовленнєвого розвитку молодших школярів, які мають труднощі у формуванні та порушення навичок письма, у загальноосвітній школі є:

- теоретична підготовка майбутніх фахівців (впровадження у навчальний процес розробленого нами спецкурсу, проведення навчальних семінарів-тренінгів);

- практична діяльність із підготовки студентів до мовленнєвого розвитку молодших школярів, які мають мовленнєві порушення, із використанням інноваційних технологій;

- формування у майбутніх учителів початкових класів готовності до роботи у корекційно-розвивальному режимі (мотивації, потреби та здатності до саморозвитку, рефлексії).

З метою удосконалення практичної підготовки майбутніх учителів початкових класів проводиться робота щодо впровадження інноваційних технологій навчання. Зокрема, технологія Learning by doing (навчання на власному досвіді, емпірична освіта, навчання на практиці) – це поняття в економічній теорії Learning-by-doing (econometrics), за допомогою якого продуктивність досягається завдяки практиці, самовдосконаленню і незначним інноваціям [9]. Навчання на практиці належить до теорії освіти, викладеної американським філософом (John Dewey). На його думку, навчання має бути актуальним і практичним, а не тільки пасивним і теоретичним. Учений реалізував цю ідею, створивши Лабораторну школу Університету Чикаго [8]. Його погляди були важливі під час встановлення практики прогресивної освіти. Цей педагогічний підхід стає популярним, емпірична освіта охоплює різноманітні проекти навчальних програм [10]. Головним фактором успіху під час використання технологій Learning by doing є активна роль саме студентів у засвоєнні навчального матеріалу й оволодінні професійними вміннями і навичками. Зазначена технологія дозволяє поєднувати засвоєння теоретичних знань та формування умінь і навичок, що також сприяє підвищенню рівня професійної компетентності вчителя початкових класів і формуванню їхньої логокомпетентності. Імітаційна технологія дозволяє моделювати внутрішнє педагогічне середовище з урахуванням сучасних вимог до вчителів початкових класів (готовності їх до взаємодії

з іншими учасниками освітнього процесу). Тому імітація діяльності студентів в умовах Центру (створення навчальної педагогічної студії) дозволяє не лише дати знання з конкретних питань роботи вчителя початкових класів, а й буде сприяти розширенню сфери їхньої професійної компетентності щодо своєчасного виявлення і попередження порушень писемного мовлення, дозволить їм легше адаптуватись у звичайних умовах після закінчення навчання (під час влаштування на роботу в загальноосвітні заклади).

Висновки з проведеного дослідження. Отже, на наше переконання, будь-який учитель повинен бути готовим до корекційно-розвивальної роботи з молодшими школярами, які мають труднощі у формуванні та порушення навичок письма, знати особливості дітей цієї категорії, виявляти і розвивати їхні великі потенційні можливості. Насамперед ці знання необхідні вчителям початкових класів, які можуть у межах програмового навантаження реалізувати пропедевтичні заходи для успішного навчання дітей із труднощами у формуванні навичок письма. Знання вчителем особливостей розвитку дитини молодшого шкільного віку, стану її психофізичних функцій, формування передумов інтелекту дозволить багатьом учителям уникнути прикрих випадків застосування неадекватних прийомів та методів, які призводять до виникнення проблем у навчанні.

Діяльність Центру дає можливість отримати низку практичних розробок, зокрема: модель підвищення професійної компетентності майбутніх педагогічних працівників (непрофільних спеціальностей), зокрема вчителів початкових класів в умовах вищого навчального закладу; методика реалізації практичної підготовки майбутніх фахівців, яка здійснюється на основі міждисциплінарного, практико-орієнтованого підходу; рекомендації щодо використання позитивного досвіду практичної підготовки майбутніх педагогічних працівників (непрофільних спеціальностей) у вітчизняній практиці; портфоліо соціальних акцій (спільна діяльність викладачів і студентів), фахові студентські проекти «Професійна палітра», «Недільний майданчик» (для підвищення педагогічної культури батьків); видання фахових журналів; статистичні дані сформованості професійно-педагогічної компетентності майбутніх учителів початкових класів тощо.

Отримані результати дають можливість здійснювати якісну підготовку майбутнього фахівця відповідного рівня. Зібраний і проаналізований фактичний матеріал, теоретичні положення і висновки можуть бути використані під час розв'язання наукових

і практичних завдань модернізації національної системи освіти України, для розширення змісту курсів практичних занять із навчальних дисциплін у вищих педагогічних навчальних закладах, під час організації методичних об'єднань педагогів загальноосвітніх шкіл та інноваційних закладів освіти, а також у системі післядипломної освіти педагогічних працівників. Цінність результатів для підготовки фахівців у системі освіти, зокрема вчителів початкових класів, полягає у тому, що запропонований досвід роботи дає можливість розробити один із шляхів вирішення проблеми конкурентоспроможності випускників вищого навчального закладу, що зумовлена потребою суспільства у кваліфікованих спеціалістах, які здатні системно розв'язувати професійні завдання, взаємодіючи між собою, спроможні до ефективної роботи, готові до постійного професійного росту, соціальної і професійної мобільності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Коцур Н.І. Динаміка стану здоров'я учнів на першому році навчання у школі / Н.І. Коцур, Л.С. Гармаш, Л.П. Товкун // Педагогіка здоров'я : зб. наук. пр. Всеукр. наук.-практ. конфер. / за заг. ред. О.М. Микитюка. – Х. : ХНПУ ім. Г.С. Сковороди, 2011. – С. 120–123.
2. Журавльова Л.С. Діти молодшого шкільного віку з мовленнєвими порушеннями у системі освіти / Л.С. Журавльова // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 19 «Корекційна педагогіка та психологія». – К. : НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2016. – Вип. 32. – Ч. 1. – С. 101–107.
3. Про затвердження Концептуальних засад розвитку педагогічної освіти в Україні та її інтеграції в європейський освітній простір : наказ МОН України № 998 від 31.12.2004 р. // Освіта. – 2005. – 12–19 січ. [№ 2/3]. – С. 2.
4. Про затвердження Плану щодо забезпечення якості вищої освіти України та її інтеграції в європейське й світове освітнє співтовариство на період до 2010 р. : наказ МОН України № 612 від 13.07.2007 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mon.gov.ua/main.php?query=education/higher>.
5. Про Національну доктрину розвитку освіти : Указ Президента України № 347/2002 від 17.04.2002 р. // Законодавчі акти України з питань освіти / Верховна Рада України. Комітет з питань науки і освіти. – К. : Парлам. вид-во, 2004. – С. 279–294.
6. Садовникова И.Н. Нарушения письменной речи и их преодоление у младших школьников / И.Н. Садовникова. – М. : Владос 1997. – 255 с.
7. Сиротюк А.Л. Нейропсихологическое и психофизиологическое сопровождение обучения / А.Л. Сиротюк. – М. : ТЦ Сфера, 2003 – 288 с.
8. John Dewey and the Progressive Case for Homeschooling / John Dewey [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.intellectualltakeout.org/blog/john-dewey-and-progressive-case-homeschooling>.
9. Learning-by-doing (economics) / Wikipedia [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [https://en.wikipedia.org/wiki/Learning-by-doing_\(economics\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Learning-by-doing_(economics)).
10. Roberts Jay W. Beyond Learning by Doing: Theoretical Currents in Experiential Education / Jay W. Roberts // Gardners Books. – 2012. – 129 p. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.goodreads.com/book/show/13717370-beyond-learning-by-doing>.